

РОЗДІЛ V.

Меморіал. Рецензії. Конференції. Літопис

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4212.2024.19.319770>

Пам'яті Валентини Пономаренко (1955 – 2024)

ІЗ ПІСНЕЮ ДО ЗАСВІТІВ НЕЗНАНИХ...

20 січня 2024 року передчасно завершилося земне життя Валентини Миколаївни Пономаренко – фольклористки, науковиці, музичної редакторки, співачки (в автентичному стилі), світлої та мудрої людини. Наукова фольклористична спільнота втратила невтомну працівницю на ниві вивчення, пропагування, укладання фундаментальних видань української народної музики.

В. Пономаренко народилася 6 серпня 1955 року в селі Бишів Макарівського району Київської області. Роки навчання та перше трудове десятиліття п. Валентини, як і її ровесників, прийшлися на завершення радянської доби – складний час «перебудови» в історії України та всього простору тодішніх союзних республік. У 1970–1974 роках Валентина навчалася в Київському державному музичному училищі ім. Р. Глієра на теоретичному відділі. Ставши студенткою історико-теоретичного факультету Київської консерваторії, постійно брала участь у фольклорних експедиціях, проваджених під керівництвом викладача народної творчості Володимира Матвієнка. Незабутні враження лишили, передусім, поїздки на Полісся, до місць прадавнього розселення колишніх східнослов'янських племен (кордон Гомельської, Брянської й Чернігівської областей, т. зв. ареал ГБЧ, з відвідуванням кожної). Ця традиція зберегла найархаїчніші яскраві форми співу, відчутно відмінні від центральноукраїнських. Як у спільних, так і у власних експедиціях п. Валентина робила польові аудіозаписи на Київщині (Бородянський, Броварський, Макарівський р-ни), Житомирщині (Ємільчинський р-н), Чернігівщині (Новгород-Сіверський) та Кіровоградщині (Добровеличківський р-н).

Вектором постійного фольклористичного інтересу В. Пономаренко з часом стала Полтавщина (Пирятинський, Лубенський р-ни), куди чи не щороку відбувалися експедиційні поїздки під проводом В. О. Матвієнка, а потім і її власні. Зацікавлення правдивим народним співом, не спотвореним у клубно-самодіяльному стилі, обумовило вибір п. Валентиною єдиною можливою для неї музикознавчої спеціалізації (тоді її розпочинали з третього курсу) – фольклористики. Тож, з вересня 1978 вона навчалася за фахом у класі В. О. Матвієнка. Відтоді почалося наше дружнє спілкування. Влітку 1979 року, під час проходження фольклорної практики після 1-го курсу, мені пощастило «влитися» до великої групи «матвієнкових польовиків», з-поміж яких завжди були як старшокурсники з досвідом польової роботи, так і новачки. Літо 1979 року стало переламним у житті консерваторських фольклористів – і не лише в їхньому. Після відвідин славетного (нині широко знаного) села Крячківки (Пирятинського р-ну Полтавської обл.) за ініціативи та безпосередньої участі п. Валентини відразу почалися ансамблеві репетиції студентів-однодумців, завдяки яким поступово склався перший в Україні науково-етнографічний ансамбль «Древо» (під керівництвом Євгена Єфремова). Так було започатковано новий етап фольклористичного руху в Україні (нині його означають як реконструктивний, ривайвл revival тощо). Опанування «древлянами» двох найяскравіших (і водночас різних) народнопісенних традицій, поліської та полтавської, було багатобічним – не так дзеркальним копіюванням манери співу та репертуару, як довгочасним слуховим «уживанням» (чи «вживлянням»)

у його суть, перейманням «з вуст» старшого покоління вміння співати зі змінами в наспіві, в тембрах. Валя зосередилася на полтавському локусі, і в неї «відкрився» й розвинувся характерний дзвінкий і пронизливо-проникливий тембр «крячківської виводчиці». Протягом першого десятиліття «Древо» зростало за участі п. Валентини (до 1988 року). Це був час, насичений постійними репетиціями, накопиченням польового й творчого досвіду та першими подіями – концертними виступами, дискусіями, написанням перших наукових праць. Виконавський склад «Древа» вже тоді змінювався й наприкінці 1980-х років майже повністю оновився. (Сподіваюся, роль 1980-х років в історії «Древа» буде в майбутньому детальніше висвітлена в публікаціях.)

Паралельно зі співом у «Древі» В. Пономаренко в 1980–1987 роках працювала консультантом з питань фольклору у правлінні Музичного товариства України, провадячи активну просвітницьку діяльність. Організовувала цикли етномузичних концертів для творчої молоді із запрошенням автентичних колективів з Полісся, Слобожанщини, Київщини, Карпат, Полтавщини, Поділля, Волині. Проводила науково-практичні семінари, була членом оргкомітету та журі радіоконкурсу «Золоті ключі», ведучою серії телепрограм «Перлини душі народної», присвячених українському музичному фольклору.

Наступний період життя п. Валентини був пов'язаний із видавництвом «Музична Україна». У ньому вона прилучилася до популяризації української музичної спадщини як редактор, згодом старший редактор наукових і популярних фольклорних збірників. Крім того, у її редакції було здійснено видання багатоголосих і монодійних творів церковно-співацького та паралітургійного мистецтва. Пройшовши ієрархічні кар'єрні сходинки завдяки сумлінній праці та професіоналізму, В. Пономаренко стала 2005 року директором «Музичної України». Керування видавництвом протягом наступних п'яти років стало вельми складним завданням, позаяк державне фінансування його, фактично, припинилося й кількість працівників скоротилася до мінімуму. «Вижити» дозволяли одиничні проекти, роботу над якими доводилося провадити безперестанно.

Від 2010 року В. Пономаренко працювала на посаді молодшого наукового співробітника відділу етномузикології (створений 2009 р.), зго-

дом – об'єднаного відділу музикознавства та етномузикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського Національної академії наук України – як редактор, передусім, багатотомного видання «Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору». Робота над 1-м томом почалася з кількарічного опрацювання музики Карпат і Прикарпаття (не видано). Світ побачили кілька пізніших випусків антології із етномузикою Середньої Наддніпрянщини та Полісся. Протягом крайніх п'яти років (ковідно-воєнних) видавничу роботу здійснювали здебільш online і наші зустрічі були, на жаль, дуже рідкісними. Пам'ятаю звістки п. Валентини про її постійну комп'ютерну підготовку чергових планових нотних видань, так що виникало враження, що в її житті відпочинок, фактично, відсутній.

Згадуючи, неможливо не зануритися в особисті спогади, у яких захоплива професійна співпраця із п. Валентиною невіддільно сплавлена зі світлими емоційними нотами. Із «атмосферних» вражень варто пригадати розкішну оазу зелених квітучих рослин, які оточували її вдома й на роботі; вони ставали з часом все дужчими й пишнішими, обожнюючи постійне «спілкування» з господинею. Ще був хатній улюбленець кіт, герой багатьох домашніх пригодницьких сюжетів. Цікаво, що за всі роки нашого знайомства мені не довелося чути жодного нарікання на адресу п. Валентини від будь-кого (а зважаючи на складні характери багатьох фольклористів, це таки рідкість). Її шлюб із Сергієм Каушаном був зразком ідеального порозуміння й гармонії. Пишу так не тому, що про упокоєних лихого не говорять. Усі консерваторці, ще від часу їхнього навчання в музичному училищі, пригадують доброзичливість, порядність, цілеспрямованість, зацікавленість, чуйність п. Валентини. Високі якості її душі були незмінні, як незабутні її голос і посмішка.

Сподіваюся, що роль постаті Валентини Пономаренко в історії гурту «Древо» набуде яскравішого висвітлення. А музикологам і шанувальникам української музики стануть у нагоді підготовлені нею видання.

Спочивай з миром, дорога Валю! Вічний спокій і вічна пам'ять!

Наукові праці:

С. Сфремов, В. Пономаренко. Дослідження локальної народнопісенної традиції як основа діяльності вторинного фольклорного ансамблю. *Українське музикознавство*. Київ, 1989. Вип. 24. С. 3–16.

Пономаренко В. М. Деякі особливості народного вокального виконавства на прикладі ансамблю із села Крячківка Пирятинського р-ну Полтавської обл.: дипломна робота / Київська держ. конс., кафедра теорії музики. Машинопис. Київ, 1981 (рос. мовою).

Наукове редагування**Видавництво «Музична Україна»:**

Червоная калинонька. Київ, 1988;

Українські народні пісні про кохання. Київ, 1990.

Український кант XVII–XVIII століть / упоряд., вступ. стаття, примітки Людмили Івченко. Київ, 1990. 200 с. : нот.

Українські партесні мотети початку XVIII ст. з югославських зібрань / упоряд., вступ. ст., спецредакція Н. Герасимової-Персидської. Київ, 1990. 454 с. : нот.

Українські народні пісні в записах М. В. Лисенка, Ч. 1 / упоряд., вступ. стаття, примітки Л. О. Єфремової. Київ, 1990. 352 с. : нот.

Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким, пісні та думи з архіву вченого / упоряд., вступ. ст., примітки М. М. Олійник-Шубравської; нотний м-л О. В. Шевчук. Київ, 1990. 456 с. : нот.

Линёва Е. Опыт записи фонографом украинских народных песен / підгот. до вид., вступ. ст., коментарі О. І. Мурзиної. Київ, 1991. 85, 2 с. : нот.

Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського / упоряд., передмова, примітки, переклад з польсь. С. Грици; вступ. ст. Ф. Колесси; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; Київ, 1995. 432 с. : нот.

Іваницький А. І. Українська народна музична творчість: Посібник для вищих та середніх учбових закладів / КНУКіМ. Вид. 2-ге., доопрац. Київ, 1999. 222 с.

Цалай-Якименко О. Духовні співи давньої України: Антологія. Київ, 2000. 222с. : нот.

Супрун-Яремко Н. Українці Кубані та їхні пісні: монографія. Київ, 2005. 784 с.

Партесні концерти XVII–XVIII століть з київської колекції / упоряд., розшифр., вст. стаття, коментарі Н. Герасимової-Персидської; ініціатор і менеджер проекту І. Стецура. Київ, 2006. 340 с. : нот.

Орландо Лассо. Magnum opus musicum / упоряд., наук. ред., вступ. ст., переклад текстів Михайла Берденникова; вступ. ст. Лева Венедиктова; підготовка до друку Зої Томсон. Київ, 2009. 416 с. : нот.

Видання Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського Національної академії наук України:

Музична україністика: сучасний вимір: зб. наук. праць Київ, 2013. Вип. 8.: На пошану члена-кореспондента АМУ, доктора мистецтвознавства, професора Софії Грици / ред.-упоряд. В. Пономаренко; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. 400 с.

Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору. Том I. Обрядовий музичний фольклор Середньої Наддніпрянщини / упоряд., вступ. ст. А. І. Іваницького; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2016. 364 с. : нот.

Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору. Том II. Народна інструментальна музика Середньої Наддніпрянщини / упоряд., вступ. стаття М. Й. Хая; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2019. 318 с. : нот.

Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору Том III. Необрядовий музичний фольклор Середньої Наддніпрянщини / упоряд. В. М. Пономаренко, вступ. стаття Л. О. Єфремової; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2021. 440 с. : нот.

Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору. Том IV. Обрядовий музичний фольклор Центрального і Східного Полісся / упоряд., вступ. статті Л. О. Єфремової, М. Й. Хая; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2022. 584 с. : нот.

Аудіовидання

CD «Дивосвіт полтавської пісні. Автентичний фольклор України». NRCU 004. Вид.: Національна Радіокомпанія України, 2002. Трек 30. «Ой матінко, зірко». Строкова. Полтавська обл., Пирятинський р-н, с. Крячківка. Виконує В. Пономаренко.

Джерела

Клименко, І., Мурзина, О. (2008). *Київська Лабораторія етномузикології. 1992–2007. Проблеми етномузикології*: зб. наук. праць та матеріалів з нагоди 15-річчя діяльності ПНДІЕ по вивченню і пропаганді нар. муз. творчості при НМАУ. Вип. 3, с. 151. Київ.

Шевчук, Ол. (2018). Пономаренко Валентина Миколаївна. *Українська музична енциклопедія*. Т. 5, с. 366. Київ.

Відділ музикознавства та етномузикології. Історія відділу. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. (2016). [Сайт]. (Дата звернення 10.09.2024р.): https://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=15&Itemid=87

[О. Васильєв, Ол. Шевчук] *Пономаренко В. М.* Вікіпедія [Сайт]. (Дата звернення 10.09.2024р.): https://uk.wikipedia.org/wiki/Пономаренко_Валентина_Миколаївна

Ілюстрації

Фото 1. 1984. Ансамбль «Древо». Виступ у Київській консерваторії (ауд. 36).
Зліва направо: Олександр Шпаковський, Сергій Каушан, Галина Овчаренко, Олена Шевчук,
Валентина Пономаренко, Євген Єфремов.

Фото 2. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського. Відділ етномузикології.
Зліва направо стоять: Анастасія Друзюк, Дмитро Щириця, Марія Пилипчак, Анастасія Філатова, Валентина
Пономаренко, Олександр Вовк. Сидять: Анатолій Іваницький, Софія Грица, Михайло Хай.
(Світлина із сайту @ІМФЕ ім. М. Рильського, 2016).

Олена Шевчук

<https://orcid.org/0000-0002-0994-5858>
кандидатка мистецтвознавства, доцентка,
професорка Кафедри старовинної музики
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського
вул. архітектора Городецького, 1-3/11, 01001 Київ, Україна
+380 67 336 4310, e-mail: olenashevchuk@ukr.net